

Milieu en economie in vijfvoud

door Jan Paul van Soest

Er moet eens, lang geleden, een tijd zijn geweest dat D66 te boek stond als milieupartij. En dat niet alleen, ook als partij die pleitte voor een helder bestuur. Maar inmiddels pleit D66-minister Hans Wijers, en met hem het hele kabinet voor "3% groei per jaar, verdomme". En 'paars' doet vragen als 'waarom dat dan wel gewenst is?', en 'of 3% groei zich verdraagt met duurzaamheid?' af met kreten als: "het kabinet gaat ervan uit dat milieu en economie hand in hand kunnen gaan".

De twee ingrediënten milieuvisie en helderheid zijn onontbeerlijk als het gaat om het vormgeven van het debat over milieu en economie, dat losbarst na het verschijnen van de kabinetsnota over dit onderwerp. Voor D66 wellicht een herkansing, in de aanloop naar de verkiezingen. De vijf vragen en antwoorden in dit essay bieden wellicht aanknopingspunten voor een helder milieubeleid.

Vooraf op aandringen van vakbeweging en milieubeweging brengt het kabinet dit jaar de nota Milieu en Economie uit. Na een lange tijd van barensweeën moest de nota er uiteindelijk toch nog in een vloek en een zucht uitgeperst worden, en kwam de discussie in het kabinet ineens in een stroomversnelling. Gevolg daarvan is dat bij het verschijnen van dit nummer van Idee de nota Milieu en Economie waarschijnlijk wel beschikbaar is, maar tijdens het schrijven van dit stuk was dat nog niet het geval. Daarom geen reactie op de nota, maar een serie vragen en antwoorden die in de nota in elk geval zouden moeten worden beantwoord, maar waarvan moet worden gevreesd dat dat niet zal gebeuren.

Is het dan alles treurnis troef rond de nota? Dat geloof ik nu ook weer niet. Het feit alleen al dat in Haagse departementale kringen een tijdlang gestoeid is met het onderwerp milieu en economie, de samenhang, de dilemma's, de maatregelen, en wat dies meer zij, en dat alles onder leiding van de bevlogen prof. Wim Hafkamp, die als externe projectleider is binnengehaald, is pure winst. Puur procesmatig gezien kan zoiets nooit helemaal zonder gevolgen blijven. Daarnaast is alles wat er in concreto aan maatregelen, ideeën, geldstromen en toezeggingen in zo'n nota verschijnt dat de

*Wat mogen we verwachten
van de nota*

Milieu en Economie

van het paarse kabinet?

*Meer oog voor de kwaliteit
van het bestaan, als het aan
Van Soest ligt, en het maken
van heldere keuzes.*

duurzame kant opwerkt, meegenomen in een tijd waarin de kwantiteit van het bestaan de kwaliteit ver overschaduwet. En het ging toch om zoiets als kwaliteit van het bestaan?

Vraag 1: Kunnen milieubehoud en economische groei wel samengaan?

Niet voor niets heb ik hier de term 'economische groei' gebruikt. In de oorspronkelijke betekenis bedoelden economen hiermee altijd: welvaartsgroei, en welvaart is niets anders dan bevrediging van behoeften

voorzover het het omgaan met schaarse middelen betreft. Nu natuur en milieu schaars zijn geworden, en een groot aantal mensen natuur- en milieubehoud wensen, kan een beter milieu dus toch tot een hogere welvaart leiden. Zo bezien gaan milieubehoud en economische groei dus goed samen.

Maar vraag 1 is ook een beetje een strikvraag. Want in Haagse kringen en omstreken betekent 'economische groei' bijna uitsluitend groei van het Bruto Nationaal Product, BNP. Dat stamt ongetwijfeld uit de voor- en kort-na-de-oorlogse tijd dat natuur en milieu veel minder schaars waren, en toename van het BNP ook ongeveer gelijk liep met de toename van de welvaart zoals hierboven bedoeld. Of dat nu nog zo is, is sterk de vraag. Jammer is dat er nauwelijks pogingen worden ondernomen om goede welvaartsindicatoren te ontwikkelen. Af en toe is er wat discussie, onder meer door D66 aangezwengeld, over een Duurzaam Nationaal Product, maar zodra enkele lieden roepen dat dat allemaal erg ingewikkeld en subjectief is, neemt zo goed als iedereen daar genoegen mee. Natuurlijk is het subjectief! Welvaart is dat per definitie! Maar daarom kan je nog wel een paar miljoen voor een ontwikkelingsprogramma 'welvaarts- en duurzaamheidsindicatoren' uit trekken.

Terug nu naar de relatie milieubehoud en BNP-groei. De aanhangers van forse BNP-groei moet ik teleurstellen: een krachtig milieubeleid remt de BNP- of inkomensgroei. Met hoeveel precies is niet bekend, maar een aardige schatting, op basis van diverse modelstudies, lijkt me dat een op duurzaamheid gericht milieubeleid de inkomensgroei ongeveer halveert. Is dat erg? Niet als we vinden dat onze welvaart in brede zin ermee gediend is. We zullen dus moeten kiezen wat we het liefste willen. Is dat vervelend? Welnee, als we in de supermarkt staan met onze schaarse huishoudmiddelen doen we niets anders dan kiezen. Alleen bij natuur en milieu wordt steeds gedaan alsof we niet hoeven te kiezen.

Ir. J.P. van Soest is directeur van het CE, Centrum voor energiebesparing en schone technologie te Delft. Voorts is hij onder meer lid van de werkgroep Vergroening van het fiscale stelsel, en van de Algemene Energieraad.

Vraag 2: Kunnen inkomensgroei en milieubehoud door technologische ontwikkeling alsnog hand in hand gaan?

Technologie is prachtig. De technologie heeft de materiële welstand, het inkomen, de afgelopen decennia enorm opgekrikt. Technologie heeft ook heel wat milieuproblemen in de afgelopen jaren flink verminderd, en er liggen nog ongetwijfeld nieuwe hoogstandjes in het verschiet. Maar ...

Er is een aantal 'maren'. Ten eerste: de nieuwe technologie ontwikkelt zich niet vanzelf. Hier geldt het Paradigma van Potma, genoemd naar de oprichter en eerste directeur van het CE, ir. Theo Potma: een milieuprobleem is slechts technisch oplosbaar als de overheid ervan uitgaat dat dat niet het geval is. Immers, zo luidt de verklaring, als de overheid denkt dat de technologie het niet redt, zal ze allerlei maatregelen treffen, zoals regels, heffingen, enzovoorts, en juist die maatregelen lokken de technologische ontwikkeling uit. Ergo: de overheid moet een vrij krachtig beleidspakket invoeren, dan is de kans groot dat technologie een forse bijdrage aan de probleemoplossing levert. "Technology push" (met overheidsgeld technologisch programma's financieren) zonder tegelijkertijd de vraag naar technologie te scheppen via marktregulering, is in het milieubeleid altijd volstrekt onvoldoende gebleken.

Ten tweede: ook technologie kost geld. Geld, uitgegeven aan milieutechnologie, kan niet ook nog eens aan de ziekte, uitbreiding van Schiphol of arbeidsproductiviteitsverhogende computers in de dienstensector ten goede komen. Alweer: we zullen moeten kiezen.

Ten derde: volumegroei 'vreet' nogal eens de bereikte technologische verbetering op. Spaarlampen sparen energie, maar worden in toenemende mate gebruikt voor tuin- en veiligheidsverlichting. Auto's zijn steeds schoner en zuiniger, maar de trend naar 'machobakken' doet de ontwikkeling weer teniet. Als de milieutechnologische ontwikkeling niet 'ingebod' is in een breed beleid, dat in elk geval ook op prijzen stuurt, zal de techniek de volumegroei nooit kunnen bijhouden.

Ten vierde: niet alle milieuproblemen zijn technisch oplosbaar. Problemen met betrekking tot biodiversiteit, ruimtebeslag en natuurbehoud zijn voorbeelden van milieuproblemen waar technisch gezien niet zo heel veel aan te doen valt. Alweer: kiezen dus.

Vraag 3: Kunnen milieubehoud en werkgelegenheid wel samengaan?

Jazeker. Anders dan milieubehoud en inkomensgroei staan milieubehoud en werkgelegenheid niet met elkaar op gespannen voet. Dat geldt in elk geval in een gesloten economie, zoals bijvoorbeeld de wereldeconomie. In een open economie, zoals de Nederlandse, geldt dat ook, maar de condities waaronder de werkgelegenheidswinst van milieubehoud te verzilveren valt, steken wat nauwer. Toegegeven, als de beleidsmaker het onhandig aan-

Foto: Wim van der Ende

Geld voor milieutechnologie, of geld voor het uitbreiden van Schiphol?

pakt, kan de potentiële werkgelegenheidswinst als het ware weglekken naar het buitenland.

Groei van de arbeidsproductiviteit betekende haast ook altijd substitutie van arbeid door (fossiele) energie, en grondstoffen. Meer nadruk op natuur- en milieubehoud betekent dat we de 'hulpbronnenproductiviteit' proberen op te voeren, door gebruik van hulpbronnen te substitueren door arbeid en/of kapitaal (voor de productie waarvan ook arbeid nodig is). Simpel gezegd: bij behoud van een zelfde productievolume of inkomen, zullen we met natuur- en milieubehoud harder moeten werken dan zonder. Of als we niet harder willen werken dan we nu al doen, zullen we met een lager inkomen genoeg moeten nemen (zie vraag 1). Nog weer anders gezegd: in tijden van werkloosheid kan milieubehoud werkgelegenheid scheppen, nagenoeg zonder inkomenseffecten; maar in tijden van volledige werkgelegenheid leidt milieubehoud tot een lagere inkomensgroei. Dan is het weer kiezen geblazen.....

De werkgelegenheidseffecten van milieubehoud blijken ook uit diverse formele (modelstudies). Zelfs blijft er nog iets over van het indertijd befaamde 'tweesnijdende zwaard', de gedachte dat milieueffingen werkgelegenheid creëren. Wel moet worden gezegd dat het zwaard aan de milieukant heel wat beter snijdt dan aan de werkgelegenheidskant. Maar onder de juiste condities scheppen milieueffingen banen, zij het niet euforisch veel. Maar de discussie is wat verwarrend, omdat het instrument voor milieubeleid (heffingen, regulering, etc.) niet zozeer bepalend is, maar de vraag of er überhaupt effectief milieubeleid wordt gevoerd.

Vraag 4: Kan Nederland zich wel een milieubeleid permitteren dat strenger is dan dat van de omringende landen?

We horen nogal eens dat Nederland 'vooroploopt' met milieumaatregelen. Of dat werkelijk zo is, valt eigenlijk niet goed te controleren. Goede en vooral kwantitatieve 'environmental performance indicators', zoals sommige vooruitstrevende bedrijven ze hebben, ontbreken namelijk op landenniveau. Als we op aandringen van D66 toch een paar miljoen uittrekken voor goede welvaartsindica-

toren (zie vraag 1), kunnen we van dat geld ook wel een paar betrouwbare milieuprestatie-indicatoren fabriceren. Vergelijken de analyses zijn tot nu -helaas- vooral kwalitatief. Daaruit komt naar voren dat Nederland tot zeg de beste 20% behoort, maar geen koploper is.

Nu heeft ons land door de hoge dichtheid van activiteiten en mensen ook wel reden om wat meer te doen. Maar los daarvan, Nederland kan zich in feite elk milieubeleid permitteren dat het wil, als de rekening ervoor maar op de juiste plek wordt gelegd.

Voor lokale milieuproblemen is het duidelijk: we kunnen ter plekke kiezen hoeveel stank, geluidshinder of lichthinder we wensen te accepteren als schaduwzijde van economische activiteiten. Het buitenland heeft daar niets mee te maken. Voor mondiaal of continentaal spelende milieuproblemen, zoals het broeikas-effect of verzuring, kunnen we ook goeddeels zelf bepalen hoever we als 'B.V. Nederland' willen gaan, als we de rekening maar niet bij die bedrijven leggen die op de internationale markt opereren. Dat betekent dat de consument moet dokken. Misschien wil hij dat niet, maar dat is een andere kwestie. Het kan wèl. De Nederlandse bijdrage aan versterkte broeikas-effect is bijvoorbeeld flink tegen te gaan door forse ingrepen in de huishoudelijke sector, waaronder met name de opwekking van een groot deel van de gebruikte energie door duurzame bronnen. Dat kost heel wat meer dan fossiele brandstoffen gebruiken, dat is wel zeker. In plaats van laten we zeggen een energierekening van f 2000,- per jaar per huishouden betalen we dan het dubbele. Maar dan hebben we ook een forse stap naar een duurzame samenleving gezet! We zijn rijk genoeg om een duurzame energievoorziening te kunnen betalen. Beetje correctie van de belastingen om de lagere inkomens wat meer armslag te geven - kon toch al geen kwaad - en de zaak is rond. Wat zegt u, niet haalbaar? O, u bedoelt: we willen liever rijk zijn dan duurzame ontwikkeling. Ja, dat is een keuze.

Voor een dergelijk scenario is het wel nodig dat er een breed gedragen inzicht is dat de consument uiteindelijk toch alles moet betalen. Sommigen menen dat iedereen, alle bedrijven en consumenten, dezelfde lasten moeten dragen. Voor de consument een kwartje bovenop de energieprijz? Dan ook voor Akzo. Zo'n benadering miskent de economische dynamiek, en beperkt nodeloos de reikwijdte van ons eigen milieubeleid.

Vraag 5: Moeten we niet eerst, via onder meer investeringen in infrastructuur, zorgen dat we geld verdienen voordat we het aan milieubeleid kunnen uitgeven? En trouwens (vraag 5b), investeringen in spoorwegen zijn toch goed voor het milieu?

Dat zijn wel een paar subvragen in één vraag. Zodra het over infrastructuur en overheidsinvesteringen gaat, schijnt 't allemaal erg verwarrend te moeten zijn. In dit artikel doen we dus maar mee met de Haagse stijl.

Geld uitgeven aan allerlei vormen van infrastructuur is een populaire bezigheid van het paarse kabinet. Er worden miljardensubsidies aan het transport ter beschikking gesteld, hoewel geenszins duidelijk is dat we daarmee überhaupt geld zullen gaan verdienen. De economische evaluaties van megaprojecten laten door-

gaans zien dat er geen effect op de economische groei is; alleen Bomhoff en 'paars' denken er anders over. De drijvende kracht is de betonpsychologie: wat vroeger rokende schoorstenen waren, wordt nu door staal en beton gesymboliseerd.

Of er geld mee wordt verdiend is dus hoogst onzeker. Maar het is helemaal niet nodig om 'eerst' geld te verdienen voordat je milieubeleid kunt voeren. We kunnen nu ook al milieubeleid voeren. Net zoals we met ons huidige inkomen kunnen kiezen voor een bankstel of een weekje Gran Canaria, kunnen we kiezen voor meer milieubehoud of niet (zie vraag 1). Milieubehoud is namelijk

niet primair een financieringsvraagstuk, maar een kwestie van allocatie, al doen degenen die milieubehoud minder hoog op hun verlanglijstje hebben staan veelal pogingen het als financieringsvraagstuk te presenteren. Want daarmee wordt de eigenlijke keuze doorgeschoven naar de toekomst.

Maar, zo luidt een populaire tegenwerping, investeren in milieuvriendelijke infrastructuur is toch het mooiste dat er is (vraag 5b)? Nee. Wie beweert dat investeringen als de Betuwelijn en de Hogesnelheidslijn goed zijn voor het milieu misleidt de boel. Alleen al omdat de aanleg ervan natuur en ruimte

kosten. De illusie van milieuvriendelijkheid komt voort uit de gedachte dat goederen en personen met de trein gaan in plaats van met het vliegtuig of met de auto. Dat is op zich niet onwaar. Maar ten eerste wordt de milieuvriendelijkheid van die substitutie sterk overschat. De milieuwinst per kilometer is gering. En ten tweede: doordat de belastingbetaler voor dergelijke projecten opdraait, is de vervoerprijs minder dan de werkelijke kostprijs. En dat trekt nieuw vervoer aan. Extra kilometers dus, ook al is het vervoer per kilometer iets schoner. Weg milieuwinst. Laat niemand nog zeggen dat HSL en Betuwelijn 'goed' zijn voor het milieu. En al helemaal niet dat we met dergelijke projecten geld kunnen verdienen om het milieu te redden.

Een kans voor D66

Voor de vuist weg waren dit vijf basale vragen die op zijn minst in de nota Milieu en Economie behandeld moeten worden, en waarin het kabinet positie zou moeten kiezen. Want steeds weer komt dat uit de antwoorden naar voren: we zullen moeten kiezen wat we het liefste willen. Meer milieu- en natuurbehoud plus toekomstzekerheid, waar een 'prijkskaartje van lagere BNP-groei aanhangt'. Of maximale BNP-groei op korte termijn, met als prijkskaartje milieu- en natuurrisico's, en een achteruitgang van de leefbaarheid.

Het valt nauwelijks te verwachten dat de nota Milieu en Economie de dilemma's in dergelijke eenvoudige termen vervat, en daarin keuzes maakt. Termen als 'win/winoplossingen', 'milieu en economie moeten samengaan', 'perspectiefwisselingen' en 'boegbeelden' moeten het zicht op de werkelijke keuzen wegnemen. Maar laat u zich daardoor niet in de luren leggen: in essentie zijn de dilemma's eenvoudig, al zijn de keuzen op zich niet gemakkelijk. Voor D66 in elk geval de kans iets van haar gehavende milieugezicht te redden tijdens de parlementaire en maatschappelijke behandeling van de nota Milieu en Economie.

Een goed motto voor de partij lijkt me daarbij: liefst goed milieubeleid, en anders maar helderheid. ♦

**Laat niemand
nog zeggen
dat HSL en
Betuwelijn
'goed' zijn
voor het milieu**